

פתרון הבחינה

ספרות

קיץ תשפ"ג, 2023, שאלון: 8281

מוגש ע"י אורן איזנברג, מורה לספרות בבית הספר לבגרות של יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. כל התשובות מנוסחות בראשי פרקים.

פרק ראשון – הסיפור הקצר

נבחן שבחר בפרק זה, נדרש לענות על שתיים מהשאלות 1-3:

שאלה מספר 1

מדירה לדירה / עגנון

א.

- גיבור הסיפור "מדירה לדירה" הוא דמות מורכבת משום שהוא דמות שמתפתחת ומשתנה מקצה לקצה ומשום שהסיפור נותן ביטוי רב לרגשות ולמחשבות שלו.
- **במרכז הסיפור ניצב הקונפליקט של היחיד לגבי מצבו בחברה** – הבחירה בבדידות ובחיים ללא קשר, מול הבחירה בחיים חברתיים הכוללים קשר אנושי. לאורך הסיפור בורח הגיבור מקשר זה, אבל במהלכו הוא עובר תהליך נפשי, ובנקודת ההתפכחות הוא בוחר לחזור לתינוק ובוחר בקשר אנושי ובחיים שונים מאלו שחי עד כה.
- זהו סיפור שבו מעוצב תהליך פסיכולוגי של התפכחות ושל הבנה עמוקים, סיפור על הצורך של אדם בקשר אנושי. הגיבור הופך מאדם אנוכי, המרוכז בצרכיו בלבד, לאדם שזקוק לקשר אנושי.
- כאשר המספר פוגש את התינוק המוזנח (בובי) הוא עובר תהליך שבו הוא מבין כמה הוא זקוק לקשר עם בני אדם. כשהוא עובר למקום שנראה כמו גן עדן הוא מרגיש געגועים לתינוק, ומבין שרצונו האמיתי הוא לחזור אליו. הוא חוזר לתינוק, מרגיע אותו ומחבק אותו. בזכות הקשר עם התינוק מחלים המספר מהבדידות והתינוק ממלא את עולמו הרגשי.
- גיבור הסיפור, החולה כמצב של קבע, מבקש שוב ושוב לשנות את מקום מגוריו כדי להיטיב את מצבו. תוך כדי הסיפור ומפגשיו עם התינוק, מתברר לו ולקוראים כי הוא זקוק לשינוי

פנימי ולא חיצוני: הוא זקוק לקשר אנושי, ממש כפי שהתינוק זקוק לקשר. הקשר עם התינוק מביא לו שלוה ומנוחה, שלצורך השגתן הוא מוותר על דירה נאה ומרווחת לטובת חדר עלוב ברחוב סואן, ובלבד שיהיה קרוב לתינוק.

- הגיבור הוא דמות מורכבת משום שהוא עובר שינוי משמעותי והופך מאדם אנוכי המרוכז בצרכיו בלבד לאדם שזקק לקשר אנושי, ומבין כי גאולתו תתאפשר רק באמצעות קשר עם הזולת. בכך מעצב הסיפור אמירה שלפיה משמעות החיים היא להיות בקשר אנושי, במקום שלכאורה הוא הגרוע ביותר, המקום שבו אדם נפתח אל הזולת הנזקק לו. הוא ניצל מבדידות, משיממון וממוות נפשי.

- **האמצעי הספרותי המרכזי המבטא את התהליך שעובר היחיד בחברה הוא מוטיב הדירה.** בדירה הראשונה (בירושלים) הוא חולה במחלה פיזית – הוא תשוש, פצעים בשפתיו, משתעל וכו' (אולם בקריאה קפדנית ניכר שמחלתו האמיתית היא הבדידות שהוא מצוי בה).
- בהמשך התהליך הגיבור מגיע לדירה הבאה, בתל אביב, שמתוארת כקטנה, צפופה ובלתי נסבלת. חייו הופכים לגיהנום והוא סובל מאוד. לאחר מספר ימים מגיעה צרה חדשה: לבעלי הדירה היה תינוק חלש וחולני שאימו הזניחה אותו, הוא היה יושב כל היום על אסקופת הבית, בוכה ומבקש מהגיבור שירים וינענע אותו. בלילה הוא היה בוכה ומלחיץ אותו ומפריע לו לישון. התינוק מדגיש את הקושי של הגיבור לקיים קשר אנושי ואת התהליך שהוא יעבור בניסיון להחלים ממחלתו, עד שיצליח ליצור קשר עם התינוק.
- לאחר ימים לא קלים בדירה בתל אביב, מחליט הגיבור לעבור לדירה נוספת: דירת הזקן. דירת הזקן היא מקום חלומי עם טבע, דשא ובריכת דגים, המקום פסטורלי ונראה שהוא מצא את הדירה המושלמת בשבילו. הגיבור חוזר לדירה בתל אביב, אוסף את חפציו והוא מלא התרגשות מהמעבר לדירה החדשה.
- בהגעה לדירת הזקן חלה נקודת המפנה בתהליך שהגיבור עובר. הוא מבחין שאין תינוק על אסקופת הבית (האסקופה נקייה וצחה, **כאנלוגיה ניגודית** לאסקופה בתל אביב), וכאן מתחוללת ההתפכחות בתהליך שהגיבור עובר, והוא מחליט לחזור במפתיע לדירה בתל אביב. הוא פוגש את התינוק ומחבק אותו כמו שלא חיבק בעבר.
- נקודה זו מבטאת את משמעות הסיפור ואת מורכות הדמות – אף שדירת הזקן מושלמת, מה שבאמת חסר לו הוא הקשר האנושי והחום של התינוק בובי. כעת רעש האוטובוסים כבר לא מפריע לו, הלכלוך לא מפריע לו, הוא מחבק את התינוק ורק רוצה לשמוע את קולו. זהו רגע השיא, שבו המספר מבין ומרגיש כמה הוא זקוק לקשר זה.
- **השינוי שעבר הגיבור לגבי מצבו בחברה מעוצב גם בעזרת האנלוגיה הניגודית** בין מצבו בתל אביב בתחילת הסיפור לבין מצבו בתל אביב בסופו. הרגשות שאותם חש הגיבור במעבר לתל אביב לראשונה מנוגדים לאלו שהוא מרגיש בחזרתו, בעקבות השינוי הנפשי שעבר. הרעש, הלכלוך והחום כבר לא מפריעים לו. התינוק המוזנח שממנו כה רצה לברוח מעניק לו אושר רב – הוא מחבק את התינוק כפי שלא חיבק אותו בעבר, עולה לחדר ושוכב על המיטה. כעת, רעש האוטובוסים כבר לא נשמע לאוזניו אף שהוא קולני כמו בעבר. הקול היחידי שהוא שומע הוא את קול התינוק, ואת הקול הזה הוא מנסה להמשיך לשמוע.

ב.

הבריחה מקשר, הבחירה בבדידות, הימנעות וחשש – כל אלו מאפיינים חלקים מהחברה המודרנית שבה אנו חיים. מצד שני, הצורך האנושי בקשר עם אנשים, באהבה, בקרבה ובהזדקקות לבני אנוש אחרים היה ויהיה כוח חזק בנפש האדם. תהליכי התבגרות שונים יכולים להיות דומים לתהליך הנפשי שעובר הגיבור, ומכאן שאנו יכולים להיתקל באנשים שונים שמצבם דומה למצבו של הגיבור בסיפור.

שאלה מספר 2

יגון / צ'כוב

- במרכז הסיפור "יגון" עומדות בעיה רגשית וביקורת חברתית. הסיפור מתאר את המצוקה הקשה של יונה בעקבות מות בנו האהוב, והסיפור משתמש בבעיה הרגשית הזו, במצוקה וביגון, כדי לשקף בעיה חברתית ולהעביר ביקורת נוקבת על חברה שאינה מקשיבה לאדם במצוקה, חברה קרה שבה לאדם לא אכפת מזולתו. הסיפור משקף לקורא את אופייה הקר של החברה – בשעת קושי אין באמת אדם שאכפת לו. חברה זו שמתוארת בסיפור היא מנוכרת ולא אנושית, והיא בבחינת "אדם לאדם זאב".
- **מצד אחד יונה מודע למצבו הרגשי – לסבל שהוא נמצא בו, ליגון שהוא חווה. מצד שני הוא אינו מודע למצב החברתי שבו הוא נתון – אף אחד מהסובבים אותו לא מתעניין במצבו והוא ממשיך לנסות חרף ההתעללות, ההתעלמות, ההשפלות והכשלון בניסיון לפרוק את ליבו.**
- מצב מורכב זה (מודעות לסבל אבל חוסר מודעות לחוסר האכפתיות) בא לידי ביטוי במפגשים השונים של יונה עם דמויות בסיפור: הקצין שלא מצליח להביע חמלה למצבו של יונה ומתעלם על ידי עצימת העיניים; שלושת הצעירים שמקללים, מזלזלים ביונה, צוחקים עליו ומשפילים אותו; שוער הבית שמסלק אותו ועגלון אחר שנרדם באמצע הסיפור ולא מקשיב לו.
- הבעיה הרגשית והחברתית באה לידי ביטוי גם בדמותו של המספר, שמעיר הערות שמדגישות את הביקורת החברתית. כך למשל כאשר יונה מוריד את שלושת הצעירים מתפלא המספר – "האין בין כל אלפי האנשים הללו אחד שיקשיב לך?" זו שאלה רטורית ששואל המספר ותפקידה להבליט את הבעיה החברתית. גם המטאפורה שבה משתמש המספר לתיאור יגונו של יונה מבליטה את הבעיה הזו – מתואר החזה של יונה, שאם היה נפתח והיגון היה נשפך ממנו החוצה, הוא היה מציף את כל עולם כולו.
- גם מוטיב העיניים וגם מזג האוויר מבטאים את הבעיה הרגשית והחברתית.
- **ניתן לקרוא את סיום הסיפור ככזה שמוביל את יונה למודעות קשה. סיום הסיפור הוא השיא הרגשי וגם שיאה של הביקורת החברתית. בסיום זה מגיע יונה למודעות שאיש לא מתעניין בו והוא מוצא את עצמו שופך את ליבו בפני סוסתו ומספר לה על מות בנו. הדבר חושף את אטימות הלב של בני האדם, המסרבים להקשיב לו כשהוא מנסה לשתף אותם בטרגדיה שפקדה אותו.**

- כאמור, הסיפור מבטא עמדה פסימית וקשה (אין פתרון!) אך גם אופטימית עם מעט תקווה (רמז לפתרון!). החברה הקרה מתגלה בשיא אכזריותה משום שלא ניתן למצוא בחברה אדם אחד שאכפת לו. בהיעדר כל אדם נותרה ליונה אפשרות אחת בלבד – דיבור עם בעל חיים. סיום סגור זה הוא אכזרי ואיום שכן היחידה שמקשיבה לו היא הסוסה, שמגלה אנושיות גדולה יותר מכל בני האדם. במובן מסוים ניתן לראות מעט אופטימיות בסיום ורמז לפתרון. אמנם אין עם מי לדבר אבל בסופו של דבר יונה מוצא הקשבה (עיניה המבריקות מדגישות את ההקשבה). הסיפור מתאר חוסר קשר וחוסר אכפתיות. אל מול חוסר ההצלחה של יונה ליצור קשר עם הדמויות השונות, דווקא בולט הקשר שלו עם סוסתו, שבאמצעותו הוא מוצא פתרון לבעיית חוסר ההקשבה.

פרק שני – דרמה

נבחן שבחר בפרק זה, נדרש לענות על אחת מהשאלות 4-6:

שאלה מספר 7

בית בובות / איבסן

- המאבק במחזה הוא בין דמותה של נורה לבין דמותו של קרוגסטאד (בתחילה) ובין הלמר בעלה (בהמשך). אבל המאבק האמיתי הוא מאבק של נורה מול הכוחות המאיימים לפרק את התא המשפחתי, ומול התפיסה הפטריארכלית המביאה אותה בסופו של דבר לשינוי תודעתי עצום.
- הכוחות המאיימים למוטט את נפשה של נורה ואת התא המשפחתי שאותו היא מקפידה לקיים הם תפיסות חברתיות פטריארכליות (המיוצגות במחזה על ידי דמויות הגברים שאיתם נורה נמצאת במאבק) הגורסות עליונות גברית ונחיתות נשית. תפיסות אלו מקבלות ביטוי במחזה ככוחות עזים המפרקים לבסוף את התא המשפחתי, ומובילים את גיבורת המחזה לתהליך עצום של שינוי והתפכחות, תוך ניסוח האשמה חברתית חריפה ומסרים פמיניסטיים.
- נורה, גיבורת המחזה "בית בובות", קוראת בהתנהלותה תיגר על תפיסות פטריארכליות (כאמור – המיוצגות על ידי הגברים איתם נורה במאבק) ההופכות נשים לחפצים, לאובייקטים. נורה מורדת במוסכמות כשהיא מסרבת להמשיך לתפקד כחפץ, כבובה משעשעת וחיננית. בסיום המחזה נורה מגדירה את עצמה כסובייקט בעל דעות, עמדות והשקפות משל עצמו, ונוטשת את בית בעלה שהיה לה כבית בובות.
- המחזה מתמקד בדמותה של נורה, העוברת שינוי תודעתי לאורך המחזה בכל הנוגע למיקומה במשפחה, בזוגיות ובחברה, עד הסוף המפתיע שבו היא טורקת את הדלת על ביתה, משפחתה וחייה. טריקת דלת זו היא קריאת תיגר על העולם הישן ועל המשפחה הפטריארכלית, והיא שהופכת את המחזה לפמיניסטי במיוחד. נורה מוצאת את זהותה כאישה עצמאית, מוצאת את קולה, מגיעה למודעות מגדרית ועוזבת את בעלה!

- בתחילתו של המחזה נורה מוצגת כאישה מפונקת וכנועה, המצייתת לכל מה שבעלה דורש ממנה. נראה שהיא ה"בובה" שלו – הוא מכנה אותה בכינויים ילדותיים, היא מתלהבת מכסף ומחביאה עוגיות שאותן היא אוכלת בניגוד לרצונו.
- במהלך המחזה מתגלה כי יש באופייה גם קווים מרדניים והיא אינה נוהגת כ"אישה בורגנית טובה". למעשה, היא חרגה בעבר מהמקובל ולקחה הלוואה (ואף זייפה חתימה!) למען בריאותו של בעלה. בשלב מסוים מגיע קרוגסטאד ומערער את קיומה. במובן מסוים הוא מהווה כוח המאיים למוטט את נפשה ומשפחתה.
- בסיום, בעקבות איומי קרוגסטאד, נחשף פרצופו האמיתי של בעלה והוא עצמו הופך ל"כוח" המאיים למוטט את נפשה של נורה ואת התא המשפחתי. הוא שתלטן המעוניין בבובה צייתנית.
- נורה אינה מעוניינת להמשיך לחיות בשקר, בוחרת לעזוב את משפחתה ולפרק את התא המשפחתי כדי לממש את עצמה ולחיות חיים אותנטיים – היא פועלת לשיפור חייה ולהגשמת זהותה המגדרית ולביטול זהותה כ"בובה" של בעלה.
- **הדיאלוגים השונים, האנלוגיות המורכבות ואביזרי הבמה משקפים מאבק זה וכוחות אלו לאורך המחזה.** כך למשל, בפתיחה עולה נורה על בימת המחזה כאישה צייתנית הנכנעת לתכתיבים של בעלה, וכאישה המפנימה את נחיתותה (הכינויים שבהם הוא מכנה אותה, מוטיב הכסף). בסיום, נוכח תגובת הלמר למכתבי הגילוי, רואה נורה את מערכת היחסים ביניהם מזווית אחרת. היא יוזמת שיחה ומנסחת תובנות ועמדה מוסרית ברורה. נורה מגיעה למודעות מגדרית ומכריעה – "אני מאמינה שלפני הכול ומעל לכול אני יצור אנושי, ממש כמוך", "אני חייבת להיות עצמאית לגמרי ולעמוד על הרגליים שלי לבד", "אני מאמינה שלפני הכול ומעל הכל אני יצור אנושי". הכוחות שאיימו למוטט את נפשה הובילו אותה למציאת קולה ועצמאותה, ובמקביל לפירוק התא המשפחתי.

פרק שלישי – רומאן ונובלה

נבחן שבוחר בפרק זה, נדרש לענות על אחת מהשאלות 7-9:

שאלה מספר 9

מאחורי הגדר / ביאליק

- המשפט שלפיו "הספרות היא כלי התנגדות לכל עולם שלא טוב לנו בו" רלוונטי גם לנובלה זו, שמציגה ביקורת חברתית נוקבת על תהליך החינוך וההתבגרות שנאלץ לעבור הנער היהודי בכניסתו לחברה היהודית. דרך הנובלה מציג ביאליק "התנגדות" קשה לאותו "עולם שלא טוב לנו בו" – עולם שבו נאלץ הגיבור לעבור תהליך התבגרות שמוחק את רגשותיו, מדכא את אהבתו האמיתית ומאלץ אותו לאמץ את כללי היהדות.
- הנובלה "מאחורי הגדר" היא סיפור התבגרות – נח, גיבור הסיפור, עובר במהלך הסיפור משלב הילדות אל שלב הבגרות, והופך לאדם חברתי בוגר בתוך החברה היהודית. זהו סיפור

- התבגרות המתאר את תהליך התבגרותו של נח – נער ההופך לחלק מהחברה היהודית. ההזדהות עם נוח עולה מתוך תיאור עולמו הפנימי והתהליך שהוא עובר.
- **ההזדהות עם נח נוצרת בעיקר משום שנח אינו עובר תהליך התבגרות שגרתי שבו הוא נער תמים הלומד איך להשתלב בחברה שלו: בילדותו הוא מורד בחברה היהודית ורק בסוף הנובלה הוא הופך לאדם חברתי ממוסד ותרבותי – זהו בדיוק ה"עולם שלא טוב לנו בו" שאליה מתייחס וולבק.** לאורך הסיפור נדמה שהוא חי על פי רגשותיו ועל פי טבעו, ורק בסוף הסיפור הוא "לומד" איך צריך לחיות בחברה היהודית, לדכא את רגשותיו, את אהבתו ואת כללי הלב. ובשל כך דמותו מעוררת הזדהות גדולה במיוחד ומשקפת תהליך התבגרות אותנטי יותר, אנושי יותר ואוניברסלי. לאורך הסיפור נוצרת הזדהות עם כאבו, המרד שלו והמחיר שהוא משלם.
  - **בסיום הנובלה דמותו גם מעוררת דחייה מסוימת, וההזדהות עמו נוצרת רק כאשר הקורא מבין שהוא למעשה קורבן של החברה שסביבו וקורבן של "העולם" הלא טוב.** במקביל לתהליך ההתבגרות מתרחש תהליך נוסף, מרכזי לא פחות – תהליך שבו נח הופך מנער תמים, משוחרר וטוב למבוגר "חייתי". זהו תהליך נפשי שלילי שבו הפיכה למבוגר היא הפיכה למעין חיה המחופשת לאדם תרבותי.
  - בתחילת הנובלה נח מתואר כילד תמים. לאורך הפרקים ג' וד' הוא משתעשע, צוחק, מקפץ, מזמין את מארינקא לזרוע איתו זרעים, הוא שובב – זורק למארינקא מאכלים מעבר לגדר, מתעקש לראות את סוס הפוני שלה, והכל בתמימות ובלא חשש או פחד.
  - נח מעורר הזדהות בהמשך כשהוא עובר תהליך של חינוך, תהליך שנתקל בקשיים רבים. בכל אחד מהמורים שלו בחדר נח מורד, אבל בכל פעם אפשר לראות שמהו משתנה בו, החופש שלו הולך ופוחת, משהו בו מתבגר. כך למשל אצל המלמד השני הוא מצטרף לגויים ונלחם ביהודים המתרחצים בנהר. באופן סמלי אפשר לראות ב"מלחמה" הזו סוג של מלחמה ביהדות וחוסר רצון להתבגר לתוכה. זהו מאבק המסתיים בשינוי – הוא מרגיש רגשות אשם. למרות הניצחון על היהודים הוא חש שניצחו אותו והוא עצוב "כאבל". הוא מרגיש "כאילו הוא המנוצח" (פרק ז').
  - שינוי נוסף בדמותו של נח מתרחש אחרי המלחמה בין ילדי הגויים הרוסים (בהובלת נח) לבין ילדי בית המדרש. נח עצמו חש מובס ועלוב: "כל הערב ישן בין השקצים כאבל בין חתנים וכאילו הוא המנוצח". נח מבין מהו המחיר האישי, המשפחתי והחברתי שישלם בעבור הנהגת הילדים הרוסים מול היהודים, ובכך מעורר הזדהות רבה.
  - לקראת סוף הנובלה מתרחשת נקודת תפנית בהתבגרותו של נח. בפרק ט', כשהוא מגיע לגיל 18. הוא שוכב בגן מחוץ לשכונה ואורב למארינקא. הוא יודע שהיא חוזרת משם הביתה מהעבודה. לפתע הוא מרגיש עצב בליבו – הוא נזכר שכמה מטרים ממנו עומד בבית המדרש אבא שלו בבגדי השבת, והוא מכנה את עצמו פושע ישראל שאורב ל"שיקסע" (כינוי לגויה). הוא כבר מזדהה עם אבא שלו, מרגיש שהוא עושה מעשה אסור ולא מכנה אותה בשמה!
  - בסיום הסיפור מתרחשת הפתעה גדולה שמצד אחד מעוררת דחייה ומצד שני מעוררת הזדהות (משום שדרך עולמן הפנימי של הדמויות הקורא מבין את המחירים הכבדים שהן שילמו). הוא נוטש את מארינקא ואת התינוק שלו למען נישואים יהודיים אחרים.
  - **גם מוטיב הפירות מעצב את הביקורת על "העולם שלא טוב לנו בו".**

פרק רביעי – שירה

נבחן שבחר בפרק זה נדרש לענות על שתיים מהשאלות 10–18.

שאלה אחת מהשאלות 10–13, ושאלה נוספת מהשאלות 14–18:

שאלה מספר 14

טרם היותי / שלמה אבן גבירול

- שירו של אבן גבירול "טרם היותי" הוא שיר פילוסופי המתאר שלבים ביצירת האדם, עוד בטרם היווצרותו בבטן האם ועד בגרותו, ומציג תפיסת עולם שלפיה האדם (כולל התנהגותו ומחשבותיו) הוא תוצר של האל. לכן אין כל טעם להעלים דבר מה ממנו, ובכלל זה יש להתוודות על החטאים ולהיות ישרים עם האל. בכך מובעת הכרת תודה לאל שיצר את האדם, הביאו לעולם והפיח בו רוח חיים.
- השיר מתאר תפיסת עולם שלפיה קיימת שליטה מוחלטת של האל באדם – האדם אפסי לעומת יכולות האל ליצר חיים מכלום, להביא את האדם לעולם ולהעניק לו את חייו. לכן יש לקחת אחריות על כל החטאים ולהכיר תודה לאל על הענקת החיים הזו.
- על פי השיר – הגורל נתון מראש אך לאדם אחריות על מעשיו ("הכל צפוי אך הרשות נתונה"). האדם הוא חומר ביד היוצר (האל) אך האחריות למעשיו מוטלת עליו.
- השיר פותח בהצהרה פילוסופית-דתית, והבתים שאחריה מוכיחים את הטענה הזו. הפניה היא אל אלוהים באמירה עמוקה שעוד בטרם היות האדם ("היווצרותי"), חסדו של האל בא אליו. האל יצר "יש" (משהו) "מאין" (מכלום) והמציא את האדם. אחרי האמירה הזו מביא הדובר שש הוכחות לדבריו, בצורה של שאלות רטוריות מיתממות המתארות תהליך היווצרותו של אדם.
- הבית החמישי מסכם את כל הבתים שלפניו – בהחלט ("אמנם") האדם הוא כחומר ביד האל – האל יצר אותו ולאדם אין אחריות על זה. הבית מסכם את תחושת אפסות האדם אל מול יצירה האל! (יש פה רמז שני לתנ"ך – לספר ירמיהו).
- הבית השישי הוא המסקנה של השיר – על האדם להודות בכל חטאיו ולקחת אחריות על מעשיו. אין כל טעם להתחמק מהחטאים ומהעונשים. הדובר מודה בפני האל על חטאים, וזאת בניגוד לחווה, שאחרי שאכלה את פרי עץ הדעת הטילה את האחריות על הנחש. על האדם להודות בחטאיו ולא לנסות להתחמק מהם כמו חווה בסיפור עץ הדעת.
- הבית השביעי מסיים את השיר בשאלה רטורית נוספת, המציגה את אפסותו של האדם – הרי איך ניתן בכלל להסתיר ("אכחד") מהאל חטאים? שהרי בטרם האדם נוצר כבר האל נתן לו את חסדו.
- השיר עמוס בשאלות רטוריות שתפקידן לבנות בצורה משכנעת את שלבי יצירת האדם ובכך להדגיש את הכרת התודה לאל. משאלה לשאלה מתברר לקורא כמה האדם הוא בידו של האל וכמה הוא אפסי לעומתו. חשוב לשים לב לכך שהשאלות הרטוריות בנויות על חזרה על המילה "מיי", המדגישה שהתשובה היא אחת – האל! השאלות הרטוריות יוצרות מעין היתממות של הדובר (כאילו אינו יודע את התשובה).

התשובה לכל השאלות הרטוריות היא – האל! ובכך מתחזקת התפיסה שהוא (האל) נתן חיים לבני האדם ומלווה אותם לאורך חייהם.

• דוגמאות:

- שלב 1 בעיצוב האדם – צורת העובר הראשונית: מי יצר ("ריקס") את דמותי?
 שלב 2 בעיצוב האדם – מתן צורה: דימוי המתאר את העובר כחומר שאלוהים התיך והקפיא לצורה – מי יצק אותי "בכור" (בתנור, בכבשן) והקפיא אותי לצורה?
 שלב 3 בעיצוב האדם – הענקת רוח חיים: מי נתן את נשמתו לעובר?
 שלב 4 בעיצוב האדם – הלידה: הדובר מדמה את הלידה ליציאה מהשאול (רמז ראשון לתנ"ך – לספר יונה) ושואל מי הוציא אותי מהשאול? (מרומז פה בעצם כי הלידה היא סוג של הצלת חיים שהאל מעניק לאדם – האל מציל את חיי האדם בזמן הלידה).
 שלב 5 בעיצוב האדם – ההתבגרות: מי הנהיג אותי מנעורי ועד היום?
 שלב 6 בעיצוב האדם – רכישת חכמה והשכלה: מי לימד אותי בינה (חכמה) והשכיל אותי? ("הפליאני" – הדברים המופלאים שהאל עשה לי).
 משאלות אלו עולה הכרת התודה לאל על הפלא שביצירת האדם ועיצוב נשמתו.
- השיר משתמש גם בלא מעט רמזים מקראיים. השימוש הבולט ביותר בתנ"ך הוא באזכור חטאה של חווה בגן העדן. בספר בראשית פרק ג' פונה אלוהים אל האישה אחרי שאכלה את הפרי האסור, ושואל אותה "מה זאת עשית?". האישה מאשימה את הנחש, מתחמקת מאחריות ואומרת "הנחש השיאני ואוכל". זו תגובת חווה לחטאה – היא מעבירה אחריות לנחש ולא לוקחת זאת על עצמה. הדובר בשיר לוקח את דברי חווה ומתנגד להם ("לא אומר לך") ומתעקש שעל האדם לקחת אחריות בשעת חטאיו! רמז נוסף לסיפור תנ"כי הוא לספר יונה. הלידה בשיר מתוארת כיציאה מהשאול. הביטוי "בטן שאול" מופיע בספר יונה, כשהוא נמצא בתוך בטן הדג וקורא לאל מ"בטן השאול". הוצאתו מבטן הדג היא כמו יציאה מבטן השאול. הביטוי מחזק את גדולתו של האדם (יציר האל) כפי שמתואר כבר בספר יונה. רמז נוסף לתנ"ך מופיע בבית החמישי, והוא רומז לספר ירמיהו. בספר ירמיהו מתואר משל ובו אלוהים הוא כמו יוצר (אמן) והעם הוא כמו חומר (חומר היצירה של האמן). אם אלוהים רוצה הוא יבנה בחומר ואם ירצה יהרוס אותו. השימוש התנ"כי שוב מדגיש את כוחו העצום של האל – אם הוא רוצה הוא יצור את האדם ויקים אותו אבל אם ירצה – יהרוס אותו וישמיד אותו (כחומר ביד היוצר – ירמיהו יח', ו').

שאלה מספר 15

לא זכיתי באור מן ההפקר / ביאליק

- השיר הוא שיר ארס־פואטי המתאר את תהליך יצירת השיר. האור והניצוץ המתוארים בשיר הם מטאפורה לשירים, לכתובת השירה, והניצוץ הופך ל"חרוזי" – לשיר. **בשיר זה טענת המרכזית של המושרר קשורה לתהליך היווצרותו של השיר. ביאליק מתאר "איך שיר נולד" ואת תהליך כתיבת השירים כמשורר וכאמן. הבתים הראשונים מתמקדים במקוריות היצירה וסוף השיר מתמקד בטענה נוספת – במעבר השיר אל הקוראים. לאורך השיר מעוצב**

- הדימוי העצמי של המשורר כאומן מקורי, העובד קשה מאוד בתהליך היצירה, צרותיו מכות בו והוא זקוק לקהל.
- בבית הראשון מנסה להוכיח המשורר כי שירתו היא מקורית: הוא לא זכה בה מן ההפקר והוא לא ירש אותה מאביו. השירה היא גם תוצאה של עבודה קשה – עבודה קשה כמו חציבה בסלע (דוגמא לפעלים – "נקרתי", "חצבתיו").
  - בהמשך המשורר מדגיש כי השירה היא מקורית שלו. הניצוץ נמצא בסלע הלב, הוא קטן אך כולו של המשורר. הוא לא שאל אותו מאף אחד, לא גנב אותו, אלא הוא ממנו ומתוכו!
  - הבית השלישי מתאר את תהליך יצירת השיר. בשלב הראשון פטיש הצרות מכה על הלב ומפוצץ אותו (דוגמא נוספת – "יתפוצץ"). בשלב השני, אחרי שהפטיש מכה בלב ניתז הניצוץ ועובר אל עין המשורר. בשלב השלישי – מהעין הוא הופך לחרוזים, לשירים.
  - בבית הרביעי מתואר השלב הרביעי – השיר עובר לקהל. הניצוץ, בצורת שיר, עף אל לב הקוראים (פועל נוסף – "יתמלט"). הקוראים מתלהבים מהשירה – ליבם "בוער" מהתלהבות. האש הזו בליבם, שהוצתה על ידי המשורר ושירתו, היא זו שמעלימה את השיר, "שורפת" אותו.
- השיר מסתיים בטענה נוספת כלפי הקורא שבו השיר נעלם** – מאבד את חשיבותו ומשמעותו. המשורר משלם את המחיר של העלמות השיר "בחלבו ובדמו". המילים "חלבי" ו"דמי" מקושרות להקרבת קורבן במקרא, כך שהדבר מדגיש את התחושה של המשורר כקורבן של קוראיו! המשורר הוא קורבן לבערה שהוא מצית בלב קוראיו.
- היחס של האומן אל תהליך יצירתו הוא יחס אמביוולנטי (דו־ערכי). הוא סובל מתהליך הכתיבה אבל לא יכול בלעדיו ובלי הקוראים שלו. מצד אחד, רק בליבם הופך הניצוץ שבליבו לבערה גדולה, ומצד שני הבערה הזו "שורפת" אותו.
  - כדרכי עיצוב משתמש השיר בציורי לשון עשירים: אור וניצוץ כמטאפורה לשירה, צור הלב כמטאפורה לעבודה קשה – הוצאת השיר כחציבה בלב, פטיש צרותי כמטאפורה לצרות המכות את הלב.
  - דרך עיצוב נוספת היא הארמוז המקראי. המטאפורה "פטיש צרותי" המפוצץ את הלב מזכירה ביטוי מספר ירמיהו. הנביא ירמיהו כועס על נביאי השקר שמעמידים פני נביאים. דבריו, הוא אומר, בכוחם לפוצץ סלע – "כפטיש יפוצץ סלע". משפט זה מדגיש את תפיסתו של המשורר כאומן שדבריו חזקים כדברי נביא – יכולים לפוצץ סלע.
  - גם מוטיב הלב ומוטיב האור מארגנים את חלקי השיר ואת "עלילת" השיר, ומעצבים בכך את הדימוי העצמי של המשורר כאומן.

שאלה מספר 19

אורן / לאה גולדברג

- במרכז השיר דוברת שנולדה במולדת אחת ועברה למולדת אחרת, ומבטאת את הקושי והכאב לחיות "בשתי מולדות" – מרגישה שייכת לשתי מולדות ושורשיה בשני נופים שונים. המשוררת מרגישה כאילו היא עץ ששתלו אותו פעמיים בשני נופים שונים.
- תחושת השורשים בשתי המולדות היא תחושת ההגירה (תחושת העולים החדשים) – התחושה המלווה את אלו ששורשיהם בארץ מולדת אחת והיגרו/עלו לארץ אחרת ומרגישים שהיא מולדתם, אבל יש בהם געגועים למולדתם הישנה. הם חשים את "הכאב של שתי המולדות".
- לאה גולדברג עצמה נולדה בליטא ועלתה לארץ בשנת 1935 (בגיל 24). ניכר בשיר שהיא חשה את השורשים שלה הנתועים בשני נופים שונים – בליטא ובישראל, ובעצמה מתארת סוג של קרע בין שתי מולדות ששורשיה טמונים בהן.
- הבית הראשון מתאר את הקיום בארץ ישראל ("כאן"). על דרך הניגוד מתארת המשוררת מה חסר לה כאן שהיה לה במולדתה הקודמת – כאן היא לא שומעת את קול הקוקייה וכאן אין שלג על העצים.
החזרה על המילים "כאן לא" מדגישה את החסר של מה שאין פה בארץ והיה שם – הקוקייה שאהבה, השלג על העץ (השלג מתואר במטאפורה כאילו הוא מצנפת = כובע על העצים).
- בחלקו השני של הבית היא מתארת את האורנים, שהם שותפים לשני הנופים של שתי המולדות. בצל האורנים בארץ, כשהיא לצד עצי האורן, כל ילדותה חוזרת אליה, ילדותה משוחזרת לה ("קמה לתחייה"). לצד האורנים, שהיו לה גם בילדותה, והיא נזכרת במולדת הולדתה. האורנים מחברים את מולדת הילדות עם מולדתה הנוכחית.
- הבית השני מתאר קושי נוסף – מתאר את מולדת ילדותה בגעגוע. הוא נפתח בכך שהיא נזכרת בצלצול (קולות) המחטים של עצי האורן, קולות שהיו ונעלמו... היא מתארת את הנופים שלהם היא הייתה קוראת מולדת:
א. היא הייתה קוראת מולדת למרחבי השלג שהייתה חיה בהם.
ב. הייתה קוראת מולדת לקרח הירקרק שבחורף היה קופא ועוצר את זרימת הפלג (הנחל הקטן).
ג. הייתה קוראת מולדת ללשון (=לשפה) שהייתה כותבת בה באותה ארץ נוכריה שחיה בה.
חשוב לשים לב שהדוברת מתארת את מולדתה הזו כ"ארץ נוכריה" כלומר ארץ זרה! מולדתה הישנה אינה רק נופים יפים אלא גם שפת אימה, אבל זו לשון שהייתה לה זרה. מצד אחד זו מולדת ומצד שני זו ארץ נוכריה. זו הייתה מולדת שהיא הרגישה בה סוג של זרות.

- בבית השלישי הדוברת עוסקת בציפורי מסע והקורא מבין שהיא בעצם משווה את עצמה לציפורי המסע. רק ציפורי המסע יכולות להבין אותה – הן היחידות, בהיותן עוברות ממולדת למולדת, היכולות להבין את כאבה שלה – “את זה הכאב של שתי המולדות”.
- אבל בקריאה נוספת של הבית נבחין כי יש הבדל מהותי בינה לבין הציפורים הנוודות, והדוברת לא יכולה אלא לקנא בהן – הציפורים הנוודות לא סובלות באמת. הן חופשיות, עפות ממקום למקום, הן בין ארץ לשמים, אין להן גבולות, הן לא באמת תלושות. כמה קל לציפורים הנוודות להיות חסרות מולדת, להן כל ארץ היא מולדת, ללא כאב ההגירה...
- בבית הרביעי הדוברת פונה אל עצי האורנים ומשווה את עצמה אליהם (יוצרת סוג של מטאפורה) – היא טוענת שעם עצי האורנים הקיימים בשתי המולדות (המולדת הישנה והחדשה) היא נשתלה פעמים ואיתם היא צמחה. התמונה הזו של הבית הרביעי מובילה לרעיון המטפורי המרכזי – אישה ששורשיה בשני נופים שונים!
- הבית הרביעי אינו פסימי, אינו עוסק בתלושות ובכאב אלא בצמיחה, בשורשים שהם השתלבות, צמיחה ומציאת מקום. השיר מסתיים בטון אופטימי של שורשים ולא בהכרח של כאב!
- האורנים חוזרים לאורך השיר והיחסים שלה עם האורנים מבטאים את משמעותו. האורנים בשיר משותפים גם למולדתה וגם לארצה החדשה והם אלו ש”מחזירים אותה” אל ילדותה (בית ראשון). בבית השני צלצל המחטים “מחזיר אותה” אל זיכרונות מולדתה. בבית הרביעי היא מזדהה עם האורנים לחלוטין – כמו האורנים, גם היא אדם שנשתל פעמים ושורשיו בשתי מולדות שונות. מכאן שהאורנים הם לא רק ביטוי לכאב ההגירה, אלא גם הפתרון” של המשוררת למשבר, שכן למרות כל ההבדלים, האורנים בארץ מאפשרים לה לחוש בבית, במולדת גם כאן. לכן היא מסיימת את השיר בנימה של קבלה והשלמה – “... שורשי בשני נופים שונים”.